

Sumerliler ve Dilleri Hakkında Bazı Notlar

İrfan Albayrak*

Hakan Erol**

ORCID:0000-0002-0791-9584

ORCID:0000-0003-0089-1010

Öz

Sumerlilerin Güney Mezopotamya'daki izleri mevcut bilgilere göre MÖ 4. binyılın başlarına kadar takip edilebilmektedir. Onların bölgeye nereden göç ettikleri konusu hala tartışmalıdır. Ancak dillerinin Asya kökenli olduğu açıktır. Hatta Sumerceyi Turanî dillerle ilişkilendiren bazı önemli uzmanlar olmuştur. Bu kavmin medeniyete en büyük katkısı insanlığın kullandığı ilk yazı sistemi olan çivi yazısını geliştirmiş olmalarıdır. Başlarda resim yazısı olarak ortaya çıkan bu yazı zaman içinde içerikte ve biçimde gelişerek bir ideogram-hece yazısı haline gelmiş ve bölgedeki birçok dile de uyarlanmıştır. Sumerlilerin geliştirdikleri yazının, onların sosyal, siyasal, dini ve teknolojik alanda da gelişmesine büyük katkısı olmuştur. Dolayısıyla Sumerlilerin kurdukları medeniyet ve bu medeniyetin kültürel unsurları sadece kendi çevrelerindeki çağdaş halkları etkilemekle kalmamış, tüm dünyada günümüze kadar kullanım alanı bulan derin kültürel izler bırakmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mezopotamya, Sumerliler, Çivi Yazısı

Gönderme Tarihi: 10/10/2018

Kabul Tarihi:10/12/2018

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, E-posta: irfanalbayrak40@gmail.com

** Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, E-posta: herol@ankara.edu.tr

Some Notes on Sumerians and Their Language

Abstract

According to the available data, the traces of the Sumerians in the Southern Mesopotamia can be pursued as far as the beginning of 4th millennium BC. From where the Sumerians immigrated to Mesopotamia is still a disputable subject. However, it is quite certain that their language was Asianic. In fact, some important scholars of the field correlated Sumerian with Turanian languages or Scythian. The discovery of the cuneiform by Sumerians must be the most valuable contribution of them to the civilization. This script was initially invented as a pictographic writing, but, in the course of time, it was evolved to some kind of ideographic/syllabic writing system by developing in content and form, and it was adapted to many languages in the region, along with Sumerian. The invention of cuneiform by Sumerians contributed also to their improvement in social, political, religious and technical subjects. Hence, the Sumerian civilization and its cultural factors not only influence positively the other neighboring communities in the region but also had left some deep marks that have been continued in most of the modern civilizations up until now.

Keywords: Mesopotamia, Sumerians, Cuneiform

Received Date: 10/10/2018

Accepted Date: 10/12/2018

Некоторые заметки о шумерах и их языке

Резюме

По известным источникам следы шумеров в Южной Месопотамии прослеживаются до начала 4 в до н.э. По-прежнему остается спорным вопрос, откуда они мигрировали. Однако ясно, что их язык имеет азиатское происхождение. Даже были специалисты, которые связывали язык шумеров с туранскими языками. Самый важный вклад этого народа в цивилизацию состоит в том, что они разработали клинопись, которая является первой системой письма, используемой человечеством. Эта письменность, развившаяся из пиктографии, с течением времени ее форма и содержание совершенствовались, затем стала идеограммным (слоговым) письмом, и было приспособлено ко многим другим языкам того региона. Письменность, придуманная шумерами способствовала их социальному, политическому и религиозному развитию. Поэтому цивилизация, которую построили шумеры и элементы этой цивилизации не только повлияли на соседние народы, жившие в их время, но и оставили глубокие следы и в современной культуре всего мира.

Ключевые слова: Месопотамия, Шумеры, клинопись

Получено: 10/10/2018 Принято: 10/12/2018

Giriş

Bugünkü bilgilere göre bilinen ilk yazı sistemini Sumerliler icat etmişlerdir. Çivi yazısı ismiyle anılan bu yazının en eski örnekleri resimlerden oluşmaktadır. Sumerlilerin, tarihteki ilk medeniyetlerin ortaya çıktığı bölge olarak kabul edilen Mezopotamya'nın güneyine günümüzden yaklaşık altı bin yıl önce gelip yerleştikleri tahmin edilmektedir. Ancak onların bu bölgeye nereden geldikleri hakkında bazı görüşler ileri sürülse de anavatanlarının yeri henüz belirlenememiştir. Sumerliler geldikleri bu coğrafyadaki, muhtemelen zaten kurulu olan, şehirleşme aşamasındaki merkezlere yerleşmişler ve özellikle geliştirdikleri yazı sayesinde, kendi kültürlerini öne çıkararak çevrelerindeki diğer etnik unsurları kültürel olarak derinden etkilemişlerdir. Hatta onların geliştirdikleri yüksek medeniyete ait kültürel unsurların bir kısmı günümüze kadar yaşamış ve modern kültürlerde dahi kendisine yer bulmuştur. Bu makalede, Sumerlilerin Mezopotamya'ya nereden göç ettikleri, onların dilleri ve icat ettikleri yazının özellikleri gibi konular üzerinde durulacaktır.

Sumerlilerin Anavatanları Meselesi

Sumerliler mevcut bilgilere göre, M.Ö. 4. binyıldan itibaren Mezopotamya'nın güneyinde görülen bir kavimdir. Onların Mezopotamya'ya dışarıdan bir bölgeden geldikleri yaygın bir görüştür. Sumerlilerin anayurtlarının neresi olduğu hakkında çeşitli görüşler bulunmakla birlikte, ağırlıklı olarak Asya içlerinden hareket ettikleri varsayılmaktadır. S.N. Kramer ve E. Bilgiç, Sumer döneminden kalma höyüklerin dizilişinin ve yerleşim boyutlarının Basra körfezinden kuzeye çıktıkça azalışı nedeniyle, onların bu bölgeye Basra körfezi üzerinden geldiklerini, hatta Sumer tanrısı Enki'nin kült şehri olan Eridu'nun,¹ Mezopotamya'nın en güneyinde bulunmasının da bu geliş güzergâhıyla ilgili olduğunu ileri sürmüşlerdir.² Bu çerçevede bir Sumer efsanesinde³ cennetin bulunduğu yer olarak Dilmun (Bahreyn) isminin geçişi sebebiyle, Sumerlilerin belki de Mezopotamya'ya geçmeden önce bir müddet orada oturdukları tahmin edilmektedir. Diğer taraftan Sumer şehri Uruk ile bugün

¹ Eridu kenti bütün Sumer şehirlerinin en eskisi olarak bilinmektedir (Harriet Crawford, *Sümer ve Sümerler*, (çev. N. Uzan), Ankara: Arkadaş Kitapevi, 2. Baskı, 2010, 49.

² Samuel Noah Kramer, *Sümerler*, (çev. Ö. Buze), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 62; Emin Bilgiç, "Atatürk, Fakültemiz ve Kürsümüz, Sumerlilerin Tarih, Kültür ve Medeniyetleri", Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi, Ankara: A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, No: 323, , 1982, 81-82.

³ Samuel Noah Kramer, *Sümer Mitolojisi*, (çev. H. Koyukan), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1999, 106-108, 173-175.

Albayrak-Erol

yeri kesin olarak bilinmeyen Aratta arasındaki ilişkileri betimleyen bir standaki kahramanlık öykülerinden⁴ hareketle, ilk Sumer yöneticilerinin Aratta adlı kentle bağlantıları olabileceği iddia edilmiş, Sumer Dilinin de “bitişken” (aglutinatif) bir dil olması nedeniyle, belki de Sumerlilerin anayurtlarının Hazar Denizi’nin güney kıyılarında aranan Aratta civarında bir yer olması ihtimali dile getirilmiştir.⁵

Sumerlilerin anavatanlarının Mezopotamya dışında aranmasının en önemli sebebi onların kullandığı bazı zirai tâbir ve teknik terimler ile şehir ve nehir adları gibi çeşitli coğrafi isimlerin Sumerce ile kesin bir açıklamasının yapılamamasıdır. Örneğin günümüzde de adları çok az değişerek yaşamaya devam eden Fırat ve Dicle Nehirlerinin isimleri, Sumerce ^{id}ud.kib.nun / buranın “Fırat Nehri”⁶ ve ^{id}hal.hal / idigna “Dicle Nehri”⁷ şeklinde, Sumerlilerce bilinip yazıldığı hâlde bu iki nehrin adı Sumerce ile kesin olarak açıklanamadığından, onların bu gibi coğrafi adları ve bazı teknik terimleri kendilerinden önce bölgede yaşayan kavimlerden devraldıkları sanılmaktadır. Yine bu bağlamda, Kramer “Eridu, Ur, Larsa, İsin, Adab, Kullab, Lagaş, Nippur, Kiş” gibi kent isimleri için Sumercede kökenbilim açısından yeterli bir açıklama olmadığını belirtmekte ve dolayısıyla bu kent isimlerinin de önceki yerleşiklerle ilgili olabileceği üzerinde durmaktadır.⁸

Sumerliler Mezopotamya’ya her nereden gelmiş olurlarsa olsunlar, hem kendilerine özgü hem de hareket hâlindeyken tanıyıp özümstedikleri çeşitli kültürel özellikleri beraberlerinde taşımış ve aşağı yukarı M.Ö. 4000-3500’lerden itibaren Mezopotamya’nın güneyinde varlıklarını belirgin hâle getirmişlerdir. Fırat ve Dicle Nehirleri’nin suladığı bereketli topraklarda irili ufaklı şehir devletleri kurarak siyasî varlıklarını 1500 yıldan fazla sürdürmüşlerdir. E. Bilgiç Sumerlileri anlattığı bir makalesinde “Sumerlilerin tarihinin parlak bir siyasi tarih örneği değil, bir temel kültür ve medeniyet tarihi olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz” demektedir.⁹

Sumerliler ve Akadlılardan kalma metinlerde halk tanımlanırken, Sumercesi sag.ge₆.ga ve Akadcası *şalmāt qaqqadī* olan “karabaşlılar” tâbiri kullanılmıştır. Ayrıca Sumerliler kendileri ve yerleştikleri coğrafya için belgelerde ki.en.gi.(ra) ifadelerini kaydetmişlerdir. M.Ö. 2500’ler civarında Sumer bölgesi ve kültürüyle tanışan Sami Akadlılar, onların memleketlerini

⁴ Herman Vanstiphout, *Epics of Sumerian Kings, The Matter of Aratta*, Atlanta: Society of Biblical Literature, 2003, 49-57.

⁵ Kramer, *Sümerler*, 355-363.

⁶ René Labat, *Manuel D’epigraphie Akkadienne*, Paris: Librairie Orientaliste Geuther, S.A., 1995, 175; Rykle Borger, *Assyrische-babylonische Zeichenliste*, Band 33, Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag 1978, 155.

⁷ Labat, *Manuel D’epigraphie*, 74; Borger, *Assyrische-babylonische*, 71.

⁸ Kramer, *Sümerler*, s. 61-62; Bilgiç, a.g.m., s. 85.

⁹ Bilgiç, “Sumerlilerin Tarih, Kültür ve Medeniyetleri”, 82.

Albayrak-Erol

māt Šumerim “Sumer Ülkesi”, dillerini de *lišan Šumerim* “Sumer Dili” şeklinde tanımlamışlardır.

Bir toplumda kişisel, toplumsal ve kurumsal hafıza ile gündelik hayata dâir idarî işleyişlerin kayda geçirilmesi ihtiyacı, zihinsel ve uygulama yönünden oldukça uzun bir tecrübe ve süreç gerektirdiği için o toplumun çağdaşları arasındaki gelişmişlik seviyesine de işaret eder. Bu bakımdan çivi yazısının mucidi olan Sumerliler çağdaşlarına göre daha gelişmiş bir kavimdir. Onların çivi yazısını icat ettikleri M.Ö. 3200’ler, aslında bahsedilen icat sürecinin artık olgunlaştığı tarihtir. Çünkü yazının icadından önce özellikle ilkel haberleşme yöntemlerinde ve ticarete kullanılan bazı sembollerin ya hiç değişmeden veya çok az değişerek Sumer resim yazısına aktarıldıkları Mezopotamya’nın çeşitli bölgelerinde yapılan arkeolojik kazılarda ele geçen objelerden anlaşılmaktadır.

1860’lı yıllardan sonra güney Mezopotamya’da yapılan arkeolojik kazılarda açığa çıkarılan ilk Sumerce tabletler uzun süre anlaşılammıştır. Çünkü bulunan bu yeni tabletlerin o zamanlarda artık çözümlenmiş olan Akad Dilinde yazıldıklarına inanılıyordu. Bu buluntular üzerine yapılan sonraki araştırmalar ortaya çıkardı ki; bunlar Sami Akadlılardan daha eski bir kavme aitti ve bu kavim çivi yazısını icat eden Sumerlilerden başkası değildi. Bu yeni tabletler ve yeni dil bütün dünyada o zaman büyük bir heyecan yaratmıştı. Uygarlık tarihine çok önemli bir katkı sağlayan bu toplumun, etnik ve kültürel devamının olup olmadığı çok merak ediliyordu.

Geçtiğimiz yüzyılın ilk yarısına rastlayan bu gelişmeler, Türkiye’de de devletin o zamanki yetkililerini oldukça etkilemiş, bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından Ankara’da bir Fakültenin kurulması emredilmiş, bu yükseköğretim kurumunun özellikle Türk Kültürünün ve Anadolu topraklarının geçmişi araştırmaları hedeflenmiştir. Bu amaçla, yurt dışından uzmanlar getirilerek, 1935’lerden sonra Sumeroloji, Hititoloji, Hungaroloji, Sinoloji gibi, Anadolu ve Türk Kültür Tarihi araştırmalarına yardımcı olacak bilim dalları kurulmuş ve yoğun çalışmalara girilmiştir. Yine de Batı üniversitelerine kıyasla Türk Üniversitelerindeki eskiçağ tarihi ve filolojisi araştırmalarının çok da uzun bir geçmişe sahip olmadığı söylenebilir.

Sumer Resim Yazısının Doğuşu ve Gelişimi

Sumer resim yazısından daha eski olan, muhtemelen bu yazıya da kaynaklık eden ve düşünce yazısı (ideografik yazı) olarak tanımlanan kaya resimlerine (petroglif) dünyanın çok çeşitli bölgelerinde rastlanmaktadır. Özellikle Güney Azerbaycan, İran ve Türkmenistan gibi Mezopotamya’ya yakın bölgelerdeki kaya resimlerinin tespiti ve bunların Sumer resim yazısının doğuşuna olası etkileri hâlen araştırılmayı gerektiren bir konudur. Bu bağlamda, Sumerlilerin destanlarında bahsettiği ve günümüzde Güney Azerbaycan ile Hazar Denizi’nin güneyinde aranan Aratta şehrinin yerinin tespit edilmesi ve buradan çıkacak buluntular çivi yazısının

Albayrak-Erol

Mezopotamya’da icadı öncesi nasıl bir fikir ve serüvenle geliştiği hakkında da önemli bilgiler verebilir. Bilindiği üzere Sumer resim yazısı özellikle bir nesnenin bütününe veya en karakteristik kısmının resmedildiği şekillerdir. Bunlardan sadece karakteristik kısımları çizilen nesnelerin, bir bütün olarak resmedildiği kaya resimleri piktografik yazının öncülleri olarak değerlendirilebilir.

Sumerlilerin geliştirdiği çivi yazısı, icadını tâkiben hem kendi içinde biçimsel (paleografik) hem de uygulandığı dillerin yapısına göre yapısal (ortografik) gelişimini uzunca bir süre devam ettirmiştir. Resim yazısı karakterli bu iletişim aracıyla, bir mesaj önce resimlerin tek tek çizilmesiyle verilmek istenmiştir. Ardından resimler yan yana getirilerek veya iç içe çizilerek yeni ve farklı anlamlarda kelimeleri karşılayan işaretler üretilmesi, belirli bir işaretin o işaretin temel anlamıyla ilgili diğer kelimeler için de kullanılması (çok değerlilik) gibi yöntemlerle yazıya işlerlik kazandırılmıştır. Yaklaşık 2600’lerde, bu işaretlere ses değerleri yüklenmesiyle (fonetizasyon), yazı soyut ve somut durumları anlatabilecek bir özellik kazanmıştır.¹⁰ Ayrıca resimlerin çokluğu yazımı güçleştirdiğinden, çivi yazısındaki sesleşme evresinden sonra resim işaretlerinin neredeyse 2/3’ü terk edilmiştir. Bu esnekliği nedeniyle çivi yazısı çok geniş bir coğrafyaya yayılmış ve işlerlikleri bakımından çok farklı dillere uygulanabilmiştir. Sumerce, Akadca ve lehçeleri Asurca ile Babilce, Hititçe, Urartuca bunların en önde gelenleridir. İşte bu yazı sayesinde bugün Mezopotamya, Anadolu ile kısmen İran ve Mısır bölgelerinin, yani kabaca Ortadoğu’nun eskiçağ tarihini yakından tâkip etmek mümkün olmaktadır.

Sumerlilerin Dili

Sumerce “bitişken “(aglutinatif) bir dildir. Sumerce eme.ki.en.gi.(ra) “Kiengi(ra) Dili”, yani Sumer Dili olarak adlandırılmıştır. Ölü diller arasında Sumerce’ye benzeyen ikinci bir dil bugüne kadar tespit edilememiştir. Yaşayan diller arasında da tam bir akrabası belirlenememiş olmakla beraber, yapısı bakımından Ural-Altay dil ailesinin üyeleriyle karşılaştırılmaktadır. Sumerce belgeler ilk çözülmeye başlandığında bu dilin Turanî bir dil olabileceğine dair görüşler, özellikle çivi yazısının çözümünde büyük katkıları olan Rawlinson da dâhil birçok araştırmacı tarafından söylenmiştir.¹¹ Söz varlığı ve yapısal benzerlikler Ural-Altay dilleri ile Sumerce arasındaki olası ilişkiye merakı arttırmaktadır. Sumer Dilinin yapı bakımından kısmen, Türkçe’nin de üyesi olduğu bu dil ailesiyle yakınlık

¹⁰ Daniel A. Foxvog, *Introduction to Sumerian Grammar*, Cuneiform Digital Library Preprints Hosted by the Cuneiform Digital Library Initiative, Ed. Bertrand Lafont, Nanterre: CNRS, 2016, 7-11.

¹¹ Samuel Noah Kramer, *The Sumerians, Their History, Culture and Character*, Chicago-London: The University of Chicago Press, 1963, 20.

Albayrak-Erol

göstermesi, bu eski kavmin dil ve kültür özelliklerinin araştırılmasında dikkatleri, her zaman, ama son yıllarda daha belirgin bir şekilde Orta Asya coğrafyasına ve bu bölgenin eski kültürlerine yöneltmiştir. Özellikle Türkmenistan'daki Anav'da ortaya çıkarılan arkeolojik buluntularla Sumerlilerden geriye kalan eserler arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Bu benzerliğin sadece arkeolojik eserler, mimari, sanat ve estetikle kalmadığı, Sumer Dili ile Türkçe arasında söz varlığı ve bazı yapısal benzerliklerin olduğu son yıllarda sıkça dile getirilmektedir. Bu konuda B. Gery'in "5000 Yıllık Sumer Türkmen Bağları" adlı kitabı son derece ilginç ve önemli bilgiler vermektedir.¹²

Dolayısıyla, Türkçe ve akraba dillerin konuşulduğu bölgelerde devam eden ve ileride yapılacak arkeolojik araştırmaların, muhtemel bağlantıları daha net ortaya çıkarması beklenebilir. Ancak bu noktada bir hususu önemle vurgulamak gerekir ki, eski bir kültürün, kavmin veya dilin, farklı coğrafyalardaki modern toplumlarla kültürel bağlantısını araştırırken çok dikkatli olmak gerekir. Özellikle karşılaştırılan diller arasındaki kelime benzerlikleri, söz konusu kavimlerin yakınlığı konusunda heyecanlı ve duygusal adımlar atılmasına, dolayısıyla telâfisi ve tedavisi zor bilimsel hatalara yol açabilir. Bu sebeple dil malzemesi karşılaştırmaları yapılırken dilbilim kural ve kuramlarına göre hareket edilmeli, bilhassa yapısal benzerlik ve farklılıklara dikkat çekilmelidir. Kültürler arasındaki dil ilişkisi konusunda mutlaka bir görüş belirtmek gerekirse, karşılaştırılan dillerdeki ortak söz varlığından daha çok, söz dizimi, fiil kökü, ekler, çoğulluk-tekillik ve eril-dişil gibi, yapısal karşılaştırmalar esas alınmalıdır. Elbette eski kavim ve kültürlerle ait mitler ve folklorla ilgili unsur ve anlatıların günümüz toplumlarında yansımalarını irdelemek, yukarıda sözünü ettiğimiz ilişkilerin tespiti için son derece önemli girişimler olur. Bu bağlamda V. Sultanzade'nin bir makalesinde "ant içmek" fiili ile "nakış" kelimesinin özellikle Türk Dili ve lehçelerindeki kullanımı konusundaki değerlendirmeleri ve bunların kadim dillerden (Sumerce ve Akadca), bir ayinle ilgili olarak ve bire bir çeviri yoluyla nasıl günümüze kadar ulaştığını ortaya koyduğu çalışması son derece dikkat çekicidir.¹³

Sumercenin Türkçe ile İlişkisi Meselesi

Sumerce'de kökler çoğunlukla tek hecelidir. İsim ve fiiller form olarak aynı durumdadır. Kelime kökünün başına ve sonuna ekler getirmek suretiyle kelimeler çekimlenmekte ve yeni anlamlarda kelimeler türetilmektedir. Türkçede de durum böyledir ama Türkçe'de ön ek yoktur,

¹² Begmyrat Gery, *5000 Yıllık Sumer-Türkmen Bağları*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004.

¹³ Vugar Sultanzade, "Mitoloji ve Folklorla İlgili Bazı Ortak Dil Unsurlarının Kaynağı" Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi, Cilt 19, sy. 1, (2012): 73-90.

Albayrak-Erol

hâlbuki Sumercede ön ek de vardır. Sumerce ile Türkçe'nin yakınlığı konusunda F. Hommel ilk çalışmaları yapmış ve 200'den fazla kelime üzerinde durmuştur.¹⁴ Yine Türkoloji alanında çalışan O.N. Tuna da yaklaşık 170 kadar Sumerce kelime ile Türkçe kelimeyi karşılaştırmış, benzer kelimelerdeki ses değişikliklerini incelemiştir.¹⁵

Eldeki bilgilere göre Sumer Dilinde yazılmış son belgelerle, Türkçe yazılmış en erken belge arasında neredeyse 1500 yıllık bir süre olduğu için, bu iki dilin karşılaştırılmasında büyük bir zaman aralığı sorunu vardır. Bu eksiklik muhtemel irtibatın varlığı veya yokluğunu tespit etmedeki en önemli engeldir.

Sumerce kendisinden sonra gelen Sami ve Hint-Avrupa dillerinden çok farklı bir karaktere sahiptir. Ünlü Sumerolog B. Landsberger Sumerce'yi " karmaşık bir dil" olarak tanımlamaktadır.

Sumerce'de birçok isim birleşik kelimelerden oluşur, mesela:

lú "adam", gal "büyük" ikisi birlikte lu+gal "büyük adam" = kral

é "ev", gal "büyük" ikisi birlikte é+gal "büyük ev" = saray

ur "köpek", zir "zincir" ikisi birlikte ur+zir "zincir köpeği = bağlı köpek, ev köpeği örneklerinde olduğu gibi.

Sumerce'de meslek isimleri bir fiil ile bir isim bir araya getirilerek oluşturulmuşlardır, mesela:

a "su", zu "bilmek" a+zu= "suyu bilen" yani doktor, tabip

kù "gümüş", dím "işlemek" kù+dím = "gümüş işleyen" yani kuyumcu

dup "belge", sar "yazmak" dup+sar= "belge yazan" yani yazıcı, kâtip

bur "bir taş cinsi", gul "kazımak, kesmek" bur+gul= taş kazıyıcı, yani mühürçü, di "hüküm, kuş" "kesmek, karar vermek" di+kuş=hüküm kesen, yani hâkim örneklerinde olduğu gibi.

Sumerce'de gramatik bir cinsiyet ayırımı yoktur. İsimler canlı ve cansız olarak iki gruba ayrılmışlardır. Sumerce'de çoğul, kelimelerin tekrarı ile yapılabileceği gibi, insanlar ve tanrılar için ismin sonuna -ene veya -meş sesi ekleyerek lú.meş "insanlar", dingir.meş / dingir-(r)e-ne "tanrılar"; cansızlar ve hayvanlar için de yine ismin sonuna hi.a ekleyerek tûg.hi.a "çeşitli kumaşlar", muşen.hi.a "çeşitli kuşlar" gibi çoğul yapmak mümkündür.

Sumer Kültürünün Coğrafi ve Tarihsel Etkileri

Sumerlilerden kalan en eski belgeler genellikle tapınak çevresindeki kazılarda bulunmuştur. Bu kazılarda ele geçen tabletlerin içerikleri basit listeler şeklindedir, yani tapınağa gelen ve tapınaktan çıkan eşyaların

¹⁴ Fritz Hommel, "Ethnologie and Geographie des alten Orients", München: Handbuch der Altertumswissenschaft, No: 3. Abt., 1. T., 1. Bd, 1926, 16-22.

¹⁵ Osman Nedim Tuna, *Sumer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi İle Türk Dilinin Yaşı Meselesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1990.

Albayrak-Erol

kayıtlarını tutmak üzere yazılmışlardır. Çivi yazılı metinlerin en eski formları olan bu belgeler, yazının tapınak çevresindeki mal akışını kayda geçirmek için icat edildiği düşüncesini desteklemektedir. Bu bakımdan tapınakların bir okul gibi işlev gördükleri de anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, gerek Hristiyanlıkta kiliselerin, gerekse Müslümanlıkta camilerin, ibadethane işlevlerinin yanında okuma yazmaya yönelik eğitim öğretim faaliyetleri sürdürme geleneği, daha Sumerliler zamanında başlamış bir uygulamadır denilebilir.

Genellikle Fırat ve Dicle Nehirlerinin kıyılarına dizilmiş Mezopotamya'nın eski kentlerinde bugüne kadar yapılan kazılarda, çok kıymetli arkeolojik keşif ve buluntuların yanında, şimdi birçoğu dünya müzelerine çeşitli yollardan dağılmış yüz binlerce çivi yazılı belge ele geçmiştir. Bu belgeler bir taraftan uygarlık serüveninin, öncelikle Mezopotamya'da nasıl geliştiğini ortaya koyarken, diğer taraftan komşu coğrafyaların kültür tarihleri ve onlara etkileri konusunda da son derece kıymetli bilgiler içermektedir. Ele geçen bu belgeler sayesinde dönemin siyasi manzarası, hukuk ve din anlayışı, edebiyat geleneği, beşeri ve fiziki coğrafyası gibi birçok konuda doğrudan veya dolaylı bilgiler elde edilmektedir. Geçtiğimiz yüz yılın başlarına kadar Helen ve Roma'yı uygarlığın kaynağı olarak gösterenler, doğunun yani Anadolu ve bilhassa Mezopotamya eski kültürlerinin tanınmaya başlanmasıyla, bu görüşlerini önemli ölçüde değiştirmişlerdir. Elbette Yunan kültürünün medeniyete katkısı da yadsınamaz, onlar doğudan öğrendikleri gelenekleri yeni bir anlayışla yorumlamış ve kültüre felsefi bir mânâ katmayı başarmışlardır.

Sonuç

Sonuç olarak, Sumerlilerin ünü elbette icat ettikleri yazı ve yazının tetiklediği sosyal, siyasal, dini ve teknolojik alanda yapılan gelişmelerden kaynaklanmaktadır. Sumerlilerden geriye kalan belgeler sayesinde günümüzden 5 binyıl önce yaşamış insanların hukuk, siyaset, din, sosyal ve ekonomik hayat gibi çok farklı alanlarda bilgi sahibi oluyoruz. Eğer bu yazılı kaynaklar bugün elimizde olmasaydı, yukarıda bahsettiğimiz konulardan hiçbir şekilde haberdar olmayacaktık. Bilgilerimiz sadece arkeolojik verilerle sınırlı olacaktı. Tarih araştırmalarında yazılı kaynakların önemini anlamak için, esasen kronolojide bazı dönemlerin niçin "karanlık devir" olarak tanımlandığı sorusunun cevabını hatırlamak herhalde yeterlidir. Bu sebeple tarih araştırmalarının yazılı kaynaklarla desteklenmesi son derece önemlidir. Hangi konuda olursa olsun, eğer yazıya aktarılmış en eski bilgilere ihtiyaç var ise, araştırmaların Sumerce ve Akadca metinlere yönlendirilmesi kaçınılmazdır.

Kaynaklar

BİLGİÇ, E., “Atatürk, Fakültemiz ve Kürsümüz, Sumerlilerin Tarih, Kültür ve Medeniyetleri”, Atatürk’ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi, A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, No: 323, Ankara (1982): 75-121.

BORGER, R., *Assyrische-babylonische Zeichenliste*, Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag Band 33, 1978.

CRAWFORD, H., *Sümer ve Sümerler*, çev. Nihal Uzan, Ankara: Arkadaş Kitapevi, 2. Baskı, 2010.

FOXVOG, D. A., *Introduction to Sumerian Grammar*, Nanterre: Cuneiform Digital Library Preprints Hosted by the Cuneiform Digital Library Initiative, CNRS, 2016.

GEREY, B., *5000 Yıllık Sumer-Türkmen Bağları*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004.

HOMMEL, F., “Ethnologie und Geographie des alten Orients”, *Handbuch der Altertumswissenschaft*, No: 3. Abt., 1. T., 1. Bd, (1926): 16-22.

KRAMER, S. N., *The Sumerians, Their History, Culture, and Character*, Chicago and London: The University of Chicago Press, 1963.

_____ *Sümerler*, çev. Ö. Buze, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2002.

_____ *Sümer Mitolojisi*, çev. H. Koyukan, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1999.

LABAT, R., *Manuel D’epigraphie Akkadienne*, Paris: Librairie Orientaliste Geuther, S.A., 1995.

SULTANZADE, V., “Mitoloji ve Folklorla İlgili Bazı Ortak Dil Unsurlarının Kaynağı”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 19, sy. 1, (2012): 73-90.

TUNA, O. N., *Sumer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi İle Türk Dilinin Yaşı Meselesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1990.

VANSTÏPHOUT, H. *Epics of Sumerian Kings*, Atlanta: Society of Biblical Literature, 2003.